

Articulus III.

De conscientia scrupulosa.

Cf. S. Alph. l. 1 n. 11—19, S. Antonin. p. 1 tit. 3 cap. 10 § 9 et 10, Billuart l. c. art. 5, Reuter *Neoconfess.* n. 255—272, Elbel l. c. n. 211—234, Stoz *tribunal poenit.* l. 1 p. 5 n. 171—224, Lacroix l. 1 p. 511—560, Scaramelli *dir. ascet.* t. 2 n. 421—467.

§ 1.

Ejus notio.

53 Scrupulosa conscientia tum de particulari dictamine in re agenda dicitur, tum de habituali hominis dispositione, sc. de eo, qui consuevit scrupulose procedere. Quoniam autem posterior illa vocis acceptio a priore dependet, haec diligentius inspicienda est.

Scrupulosa conscientia dicitur a scrupulo, qui sensu materiali et proprio lapillus est, viatoris pedes vexans et torquens, translato sensu spirituale quoddam offendiculum, quod impedit hominem, quominus inoffenso pede in actionibus suis procedat, siquidem inani ratione ipsius menti passim objicitur timor peccandi.

Scrupulus igitur morali sensu est timor peccati, ubi non est peccatum, ex inanis rationis apprehensione: quod diversis modis accidere potest.

1. Si quis ex inani et futili ratione iudicat, aliquid esse peccatum: qui error potius dicendus est quam scrupulus, atque omnino eliminari debet.

2. Si quis ex levi et futili ratione dubium circa honestatem actionis ita concipit, ut certo dictamine careat: quod Suarez vocat *intrinsece scrupulosum*.

3. Si cui post certum dictamen, quod habuit et in confuso saltem retinet, dubium ex futili ratione contra honestatem actionis accedit, quod mentem sollicitat atque perturbat: — *extrinsece scrupulosum*.

4. Postremo, id quod cum 3. cohaeret, conscientia *scrupulosa consequens* est, si quis post actionem commissam ex una parte quidem se non peccasse iudicat, ex altera tamen parte futili nixus ratione formidat, ne forte peccaverit.

Tertium et quartum modum S. Ignatius de Loyola in *lib. exercitiorum* vocat scrupulum proprie dictum, et praecipue quartum modum aliquando a Deo permitti docet spiritualis utilitatis causa, quo magis homo ab omni malo recedere discat: primus autem et etiam secundus modus — si vere dubium intellectus iudicantis est, et non potius cum tertio modo convenit — plane cavendus est, quoniam cum tali scrupulo non excusso agere non licet, ut ex iis colligitur, quae de conscientia erronea et dubia dicta sunt.

Scholion. Conscientia scrupulosa distinguitur omnino a conscientia *tenera*: quae prorsus exoptanda est. Haec enim secundum normam veram

tum ante tum post factum sentit etiam minimos defectus, eosque magni aestimat, retenta tamen recta distinctione inter peccatum veniale et mortale: nam hujus distinctionis neglectus tamquam perniciosus error est eliminandus.

§ 2.

De origine scrupulorum.

I. Origo scrupulorum alio modo refertur ad naturalem hominis⁵⁴ dispositionem, alio modo ad Deum, alio ad diabolum.

Nimirum ad causas naturales referuntur *dispositive*, etiam proxime, ita ut homo ex variis causis proxime dispositus sit ad vividiores mali apprehensionem atque ad apparentes ejus ratiunculas concipiendas, quibus deinde actu suo inhaeret neque sese plane expedire potest.

Ad Deum referuntur *permissive*, sive alias causas et naturales et diabolicas non impedit, sive etiam lumen rationis consuetum aliquatenus homini subtrahit: quo fit, ut is non jam ita expeditus sit ad discernendum rationum pondus.

Ad diabolum referuntur saepe *effective*, quatenus iste imaginationem perturbat eique speciem mali moralis objicit: quod quo vehementius fit, eo magis impedit rationem a veri iudicio.

II. Quando principaliter ad Deum referuntur et ad subtractionem uberioris luminis, scrupuli per se utiles sunt, siquidem Deus bonum intendit et majorem conscientiae puritatem: verum illi scrupuli diu perseverare non consueverunt; neque Deus vult, ut homo se illis scrupulis dedat.

Quatenus vero a diabolo oriuntur, ad malum tendunt: iste enim hominis inimicus fraudibus suis conatur hominem ad peccatum impellere, in desperationem inducere, vel saltem pacem internam perturbare et a profectu in virtutibus repellere; quare iis omni conatu obsistendum est.

Quatenus in naturalibus causis nituntur, scrupuli etiam defectum et malum quoddam dicunt: quod homo conari debet corrigere. Plerique scrupuli in naturalibus causis nituntur; quin etiam in iis, qui ad Deum aut diabolum referuntur, vix non semper causa aliqua naturalis subest.

III. Causae naturales complures esse possunt, tum physicae, tum morales.

1. Origo scrupulorum esse potest ex corporis constitutione. Ex qua⁵⁵ evenire potest, ut temperamentum v. g. melancholicum reddat homines ceteroquin acutae mentis ingenio suspicaces atque tenaces rerum, quas apprehendunt: quare facile fit, ut nimium omnia perscrutantes rationes apparentes alicujus mali apprehendant, tenacius teneant, neque ita facile solvere possint. — Alii, quos corporis constitutio fecit pusillanimes atque timidos, peccati timorem facilius concipiunt; ad quem expellendum si lenti sunt atque segnes, scrupulus non raro menti inhaeret.

2. Nervorum atque cerebri mala affectio scrupulos causare potest, quum eo ipso phantasia excitata sit et perturbata, neque vivida phantasiae

apprehensio a iudicio intellectus satis distinguitur: quae affectio aut haereditate accepta aut a nimio labore, studio, vigilia, immoderato jejunio etc. ortum ducere potest.

3. Iudicii infirmitas, quae rationes fuitiles a veris non satis distinguere possit, scrupulis causam dare potest; sed etiam ingenii perspicacitas, quae dubia et difficultates contra quaelibet facile excitat; at, nisi ingenium excellit, difficultates facilius capiuntur, quam earum solutio invenitur.

4. Alia causa esse potest occulta quaedam superbia atque proprii iudicii pertinacia: qui enim omnia suo iudicio solvere vult seque aliis praefert, multis dubitationibus manebit involutus. Quare qui his defectibus moralibus laborat, etsi forte tandem dictamen sufficiens sibi efformat, facile tamen dubiolo vexatur, ne forte alii atque ipse cum illis erraverit.

5. Alia causa est nimia sollicitudo cavendi ab omni, quod — non dico malum utcumque est, id enim cavere debet, sed quod — utcumque mali speciem habet, atque consuetudo eligendi semper rigidiora et speculative securiora: quae agendi ratio practice securior minime est, ut ex dicendis de probabilismo patebit. Sufficit hic attulisse S. Alph. de *moralis system.* (fere in fine ante „monita duo“), qui recipiens approbat verba aliorum, ut Suar. in II. II. q. 89 a. 7: „Potius periculum animarum incurreretur, si tot vincula in casibus dubiis injicerentur“, et Card. Pallav. in I. II. disp. 9 c. 4 a. 11 n. 12: „Si induceretur opinio, quod semper teneremur facere actionem, quae securior est etiam a transgressione materiali, haec opinio non esset tutior, sed maxime exposita periculo frequenti transgressionis formalis, quare tutior est opposita“, et Bancelii: „Multa sunt, quae tutius est facere, sed simul etiam tutius est, non se credere obligatum ad ea facienda.“

6. Accedere potest alia causa extrinseca, sc. occupatio vel conversatio talis, quae subministret materiam scrupulorum, ut: lectio incauta scriptorum severiorum, qui de morali theologia vel acesi scripserunt; conversatio cum scrupulosis; directio confessarii scrupulose procedentis etc.

§ 3.

De signis hominis scrupulosi.

56 *Praenotanda.* 1. Aliquando unum alterumve scrupulum pati, nondum facit, ut homo scrupulosus sit, aut regulis scrupulorum possit uti: scrupulosus dicitur homo a consuetudine seu habituali dispositione vel agendi ratione.

2. Saepe homo ipse non potest iudicare, utrum scrupulosus sit, an solummodo timoratae conscientiae; unde acquiescere debet iudicio prudentis confessarii vel directoris.

3. Nec confessarius semper prima vice, qua tractat poenitentem, discernere satis potest, utrum inter scrupulosos collocandus sit necne; quare tum explorare magis poenitentem debet certamque directionem differre. Sicut enim periculosum est, scrupulosum regulis communibus dirigi, ita damni plenum est, hominem non scrupulosum scrupulorum regulis duci.

4. Maxima autem discretionem et prudentiam opus est in dirigendis iis, qui in una materia scrupulosi sunt, in alia laxi, aut qui scrupulis quidem agitantur, simul autem etiam peccatis mortalibus et vitiis immersi sunt. Quum enim in iis regulae scrupulorum solummodo ex parte adhiberi possint,

confessarius, nisi turpissime errare velit, sedulo inspicere debet. — Similiter ille, qui in una solum materia scrupulosus est, in hac quidem, sed non in aliis scrupulorum regulis uti potest.

I. Signa praecipua hominis scrupulosi sunt:

1. Frequens mutatio iudicii ob leves vel nullas rationes: ita ut idem modo licitum, modo illicitum esse iudicet.

2. Timor peccandi occurrente occasione agendi in re, quam audit a prudenti confessario licitam esse, quam videt ab hominibus timoratis agi, quam ipse proprio iudicio, quum occasio agendi non urgeret, licitam esse iudicavit.

3. Anxietas peccati ita exorta, ut homo sibi anxietatis rationem reddere non possit.

4. Iudicii pertinacia contra dictum confessarii, atque inde consultatio plurimorum in re plana, et aucta ex hac perplexitas.

5. Iterata inquisitio de actionis liceitate, etsi jam pluries responsum certum acceptum est.

6. Reflexio ad circumstantias actionis, quae moraliter loquendo non accidunt, et ad quas homo sanae mentis non consuevit reflectere.

7. Anxietas continua circa confessiones, non obstante iudicio confessarii, vel etiam confessionum repetitione jam satis accurate peracta: quod per se solum hujus *specialis* scrupulositatis signum est.

II. Signa, quae parum juvant ad dignoscendos scrupulosos, nec in scrupulosis tantum, sed in hominibus tenerae conscientiae deprehenduntur, La Croix l. 1 n. 519 sqq. haec notat:

1. Quando poenitens est sollicitus, imo etiam moderate anxius, ne Deum vel levissime offendat, aut ut culpam commissam statim deleat: nondum propterea scrupulosus est.

2. Qui post vitam in magnis peccatis diu productam anguntur, et intra mediocre tempus, v. g. dimidium annum, videntur sibi non posse satisfacere, sed amplius confiteri volunt: non statim sunt habendi pro scrupulosis. Hoc tamen intellige de eo, qui ter quaterve post institutam confessionem generalem peccata aliqua tamquam nondum satis declarata afferat; nam si id saepius faciat, tandem omnino prohiberi debet, nisi prompte jurare possit, se peccatum certo mortale certe non esse confessum. Cf. Reuter *Neoc. conf.* n. 266, 1.

3. Ex eo quod aliquis dubitat, an in hac aut illa re peccaverit, nondum colligi potest, eum scrupulosum esse: quia dubium aut absolute aut respective prudens esse potest.

§ 4.

De remediis scrupulorum.

Praevie notanda. 1. Scrupuli sunt morbus quidam spiritualis; quare etsi aliquando a Deo permittuntur ad spiritualem utilitatem, ab homine tamen cura illorum aptis remediis adhibitis omnino intendi debet. Si enim invalescunt, damna eaque gravia afferre possunt. Nam 1) nocet homo scrupulosus corpori suo, vitamque attenuatis viribus abbreviat; 2) in

anima causat sibi desolationes, perplexitates, quibus ineptus fit ad veram devotionem et ad verum in virtutibus profectum; 3) imo nimis indulgendo scrupulis etiam ad verum peccatum contra efformatam conscientiam trahi potest, aut ad desperationem, vel ad laxandas demum vitiis habenas; 4) sese ineptum reddit ad agendum et laborandum in iis officiis, in quibus cum magna utilitate et fructu pro Dei gloria et animarum salute laborare possit. V. Lacroix l. c., Reuter l. c. n. 261, Stoz l. c.

2. Novit tamen Deus etiam utilitates spirituales ex scrupulis elicere, modo homo scrupulosus humilis et obediens contra eos agere conetur: 1) juvant ad animi puritatem; 2) praebent occasionem humilitatis et humiliationis, quum in omnibus rebus ab alterius iudicio pendere debeat; 3) augent meritum, quum impellant ad puram intentionem etiam sine gustu interno, imo cum magna afflictione: quare in morte consolatio magna scrupulosis contingere solet; 4) conducunt multum, ut ille, qui aliquando alios dirigere debet, id addiscat: vix enim bene dirigere potest scrupulosum, qui scrupulos ipse non est passus. V. Lacroix l. c. n. 513, Reuter l. c. 261, 3.

60 3. Remedia, quae contra scrupulos adhibenda sunt, partim spectant regulas, quibus confessarius hominis scrupulosi uti debeat, partim regulas, quibus scrupulosus ipse se dirigat. Aliqua sunt generalia, aliqua specialia pro certa scrupulorum specie.

Communiter cum S. Alph. l. 1 n. 15 triplex genus scrupulorum distinguitur:

1) eorum, qui circa confessiones semper sunt anxii, nunquam finem facientes, ac si recte vel integre confessi non sint: quod genus scrupulorum non ita difficulter compescitur;

2) eorum, qui timent immoderate, ne pravis cogitationibus in variis materiis consensum praebuerint — est igitur scrupulus potius post factum: qui molestiam quidem gravem afferre potest, tamen non est genus scrupulorum difficillimum, nisi accedit tertium genus;

3) sc. eorum, qui semper, in quavis actione occurrente, vel saltem in rebus innumeris, quae alios homines minime perturbent, timent, ne quod committant peccatum, seu contra conscientiam agant: iidem etiam post actiones anguntur, ne forte contra conscientiam egerint: qui est scrupulus maxime talis et aliis pejor.

4. Esse obligationem contra scrupulos agendi: eamque gravem evadere posse, si nimirum est periculum instans gravis nocumenti, inter omnes constat. Verum haec obligatio non urget graviter in singulis actibus, sed in genere, ut subeatur certamen contra scrupulos: imo facilius etiam ipsi scrupulosi a reatu gravi excusantur, ut dicit Stoz l. c. n. 182: „excusandi tamen ordinarie sunt ob eam, qua laborant, infirmitatem“.

61 I. Regulae generales pro confessario hominis scrupulosi.

1. Scrutari debet, utrum poenitens sit scrupulosus in omnibus, an in aliquibus rebus tantum: quaenam sit causa scrupulorum.

2. Inculcet poenitenti, tutissimam viam esse obedientiam suam erga confessarium, ubi evidens peccatum non cernatur; periculo plenum autem, ab obedientia recedere.

3. Quare a poenitente sciscitetur, num sibi fidat et obtemperare etiam contra proprium iudicium velit: quod nisi promittat, curam illius ne suscipiat, sed aperte dicat poenitenti, ut alterum sibi quaerat, cui melius fidat et obedire velit; aliter enim operam omnem perdet in eo.

4. Generatim benigne poenitentem excipiat, interdum tamen, si a debita obedientia recedit, severitate utatur.

5. Ad dubia, quae profert, respondeat *sine haesitatione* et *sine multa inquisitione* — ne augeat scrupulos — omnia in benigniorem partem interpretetur; responsis suis generatim ne addat rationem, quippe quae a scrupuloso examinatae habeantur pro non satis firmis; neque semper audiat nova dubia et scrupulos, sed quando moraliter certus est, esse scrupulum, aliquando etiam poenitentem non auditum deponere jubeat angorem omnem et securum accedere ad sanctam Communionem.

6. Ipsi poenitenti det regulas *generales*, quibus se dirigat, non nimis particulares, utpote quae iudicium ad singularia exigentes a scrupuloso applicari nequeant: quo magis igitur generales sunt et applicatu faciliores sine ulla singularum circumstantiarum distinctione, eo meliores sunt.

Cf. S. Alph. l. c. n. 13; Reuter et Lacr. l. c.

II. Regulae generales pro ipso scrupuloso (de quibus fusius agunt Reuter l. c. n. 263, Stoz l. c. n. 184—205):

1. Persuadeat sibi, se vere esse scrupulosum; scrupulos autem per se ad sanctitatem non ducere, sed ab ea retrahere; proin firmiter statuatur, contra illos agere, tum adhibitis remediis corporalibus, si ex valetudine male affecta oriuntur vel augentur, tum spiritualibus utens subsidiis.

2. Maneat apud eundem confessarium doctum et pium, cui confidat, sed etiam summam obedientiam praestet, certus, se alia via non posse curari; quare donum obedientiae a Deo petat.

3. Studeat magnopere humilitati coram Deo et resignationi in ejus sanctissimam voluntatem.

4. Assuescat Deum ut summe benignum considerare, atque ea foveat, quae fiduciam excitant, fugiat contraria.

5. Fugiat otium, nimiam solitudinem, conversationem cum scrupulosis atque ejusmodi rerum lectionem, nisi sit ad accipienda remedia; brevis sit in discussione conscientiae.

6. Ne cedat scrupulo, quasi hac vice velit securitatis causa id facere, quod scrupulus suadet: sed audacter agat contra scrupulum, neque timeat, si sibi non videtur posse aut potuisse certam conscientiam efformare: neque putet se peccasse, si cum formidine scrupulosa egit non recordans, adesse scrupulum, qui spernendus sit: id enim in quavis occasione exigere velle, est impossibile quid postulare — ut notat S. Alph. l. c. n. 18 et 19 —: sufficit, ut habitualiter sciat scrupulosus, se debere dubia sua spernere, iisque non obstantibus se agere posse

ea, quae *primo intuitu* non possit *certo* dicere peccata esse, et ad contrahendum peccatum mortale sibi necessarium esse, ut sine disquisitione illico sine haesitatione dicere possit, esse rem graviter illicitam. Nimirum haec habitualis cognitio sufficit, ut habeatur dictamen certum de liceitate agendi, quod in scrupuloso aufertur solum per contrarium iudicium certum, non aufertur per subsequentes formidines et haesitationes, quae apprehensiones sunt, non iudicia, vexationem et molestiam afferre possunt, peccatum inducere non possunt: imo certitudo illa etiam actu quodammodo adest, sed ut ignis sub cinere latens non sentitur.

7. Discat se ipsum dirigere secundum regulas acceptas, neque in quolibet dubio ad confessarium recurat; quo magis enim contempserit dubia, neque cogitaverit de iis amplius, eo melius. — Neque desinat audacter dubia spernere, etsi quando se errasse deprehenderit: melius enim est, materialiter aliquando delinquere, quam scrupulos fovere.

8. Sibi persuadeat, se nullo modo teneri ad confitenda dubia, imo id ne expedire quidem, sed interdicendum esse. Amplius etiam notat Lacroix, etsi scrupulosus certo putet, se dubium habuisse de liceitate in ipsa actione, ex eo nondum certum esse, eum peccasse; potuisse enim dubium solum speculativum esse, quod a practico scrupulosus non satis distinguat: at peccata *dubia* scrupulosus *certo non* tenetur confiteri. Dubia enim speculativa, etsi ab aliis deponi debent, ita ut non transeant in practicum dubium, scrupulosus non tenetur attendere: quae enim aliis rationabilis causa est inquirendi et haerendi, non est scrupuloso.

63 9. Pro praxi igitur sumat brevissimas regulas: 1. sibi non esse aliquid peccatum mortale, vel peccatum simpliciter, quod non statim certo ut tale cognoverit; 2. sibi id licere, quod viderit agere alios homines timoratos sine scrupulo, etsi sit contra proprium iudicium vel opinionem; 3. si circa confessiones anxius est, se non teneri confiteri, nisi quod cum mortali peccato a se actum esse, prompte jurare possit; 4. dubia sibi non esse rationabilem causam agendi, omittendi, haerendi, neque dubium illud, utrum sit scrupulus, an gravis ratio. Stoz l. c. n. 185. — Cf. Lacr. et Reuter l. c., Reginald opusc. „*de prudentia confessarii*“ c. 10 et 11.

64 III. Circa varia scrupulorum genera Reuter *Neo-Conf.* et Reginald l. c. plura collegit. Pauca tantum adnotare possum.

1. Qui timet, ne internis tentationibus consenserit aut consentiat, si alias timoratae conscientiae est, non solum agere debet secundum regulas postea dandas circa dignoscendos actus ex imperfectione non graviter peccaminosos, sed magis etiam apud se statuere debet: 1) se non peccasse, vel saltem non graviter, nisi plane certus sit; 2) idem est, si, quando magis adverterit, statim territus fuerit et repudiaverit cogitationem vel tentationem; 3) si statim, ubi angitur, sese reperit ita adhuc constitutum, ut malit mori, quam Deum graviter offendere. Quare ad summum eliciat in genere detestationem et contritionem de omnibus peccatis, non vero in specie de dubio illo, neque confessionali iudicio id subijciat.

2. Si tentatur contra fidem aut spem, contemnat illa, neque sese perturbet conando elicere actum positivum harum virtutum; sed breviter sese tradat in manus Dei patris benignissimi.

Similiter si sibi videtur cogitationem blasphemiae concipere, haec contemnat, neque putet se consensisse, etsi quandam delectationem in iis cogitationibus et motibus senserit: imo diabolus potest speciem quandam consensûs in phantasia effingere, quum homo ipse quoad voluntatem suam longissime absit a tali scelere. Si pacato animo id potest, utile semper est, actum caritatis erga Deum elicere.

3. Si concipiat suspiciosas cogitationes neque videtur sibi posse contrarium iudicium efformare et inde timet, ne temere iudicet vel iudicaverit: contemnat haec omnia, et permissive potius se habens dicat: „qualis iste sit, ad me non pertinet.“

4. Si cogitationes de conditionate futuris exsurgunt captiosae, ab illis se avertat, neque positive et directe respondeat iis, sed potius indirecte: „Nunc nolo Deo offendere; si casus acciderit, aderit mihi gratia divina, ut faciam Ejus voluntatem.“ Huic responso *acquiescat*, neque temere et cum praesumptione difficultatibus sese intricet, ne praesumptionis poenas luat sicut Petrus apostolus.

5. Si aspiciendo res plane innoxias turpes imaginationes et motus patitur, audacter aspiciat, res quidem vel imagines, e. g. sacras, etiam fixis oculis, homines modeste et transeunter, atque motus cogitationesve contemnat.

6. Si scrupulo angitur circa correctionem fraternam, hunc facile per regulas generales solvere potest. Quum enim homo privatus, ut postea dicitur (cf. de correctione fraterna, et de audientibus detractionem), raro teneatur sub gravi proximum corrigere, rarius statim: scrupulosus multo minus tenetur, vix unquam primo intuitu certus esse potest de obligatione, siquidem etiam homo non scrupulosus generatim *perpendere* debet varias circumstantias.

7. Si angitur circa horas canonicas earumque recitationem: amplectatur hac in re sententias benignissimas, neque causam habebit dubitandi et repetendi (cf. quae ibi dicuntur). Imo si valde scrupulosus est, atque nimium tempus in divini officii recitatione insumit, Superior vel confessarius illi determinare potest tempus, quo clerici probi commode consueverunt officium absolvere; quod quum expleverit, si quid nondum absolverit, id omittat: „hoc Superior aut confessarius scrupuloso injungere potest“ ex Reuter l. c. n. 268, 6. Imo ex Gobat, quem S. Alph. l. 4 (al. 5) n. 177 in fine approbans citat, „si quis pateretur graves anxietates, posset aliquando etiam ei *interdici* recitatio officii, donec videatur recitare posse sine tanto incommodo, quum magnum incommodum excuset per se a praeceptis Ecclesiae.“

Reliqua vide apud scriptores laudatos; insuper adverte, curationem corporalem et medicam non esse negligendam.

Articulus IV.

De conscientia laxa.

I. Conscientia laxa scrupulosae est contraria, levius igitur iudicat, 65 non esse peccatum grave, ubi revera est.

II. Conscientia laxa, etsi aliquando in re objective graviter mala a subjectivo peccato gravi excusare potest, communiter tamen periculum peccandi mortaliter atque in statu peccati permanendi auget.

III. Quare etiam magis quam scrupulosa conscientia cavenda est et emendanda, praecipue: meditatione veritatum aeternarum, atque pia lectione, frequenti conscientiae excussione, frequenti accessu ad sacramenta.

66 **Explicatio.** Observa ad I. 1. Laxa potest esse conscientia *antecedens*; sed etiam conscientia *consequens*, quae sc. facilius putat peccatum non adfuisse, etsi re ipsa *subjective* adfuit; quod utique nunquam juvat, sed nocere potest quam plurimum.

2. Laxa conscientia oritur saepe ex consuetudine peccandi et remorsus conscientiae ex industria negligendi: quo fit, ut paulatim quasi callum conscientiae obducatur, atque sufficiens quidem sit notitia tenuis et confusa ad contrahendum reatum culpae etiam gravis, non vero satis vivida ad hominem ex torpore et somno spirituali excitandum.

Ad II. 1. Conscientia laxa consequens semper nocet, quum socordiam inducat non quaerendi reconciliationem cum Deo, quando quaerenda est.

2. Conscientia laxa antecedens propterea saepe non excusat a peccato, quia est error culpabilis et vincibilis. Quare scienter sequi conscientiam laxam in favorem libertatis non licet. Hinc fit, ut qui laxa conscientia utitur, longe gravius et facilius teneatur, dubio aliquo circa honestatem actionis instantis exorto, antea inquirere, neque possit generatim dubium ut scrupulum contemnere. Ad quod quum nihilominus pronus sit, facilius, quam alii homines, reatum culpae gravis contrahit, neque peccati commissi ita recordatur.

Hinc etiam regula statuitur illi, quae pro homine timorato statuta est, contraria, nimirum: in dubio de consensu pleno praestito praesumendum est, hominem laxae conscientiae plene consensisse; alioquin enim ne dubitaret quidem.

Ad III. Qui igitur serio conatur laxam conscientiam emendare, aliquando in re objective gravi ob praecipitantiam non satis animadversam excusari potest. Quare tunc exstimulanda quidem ejus vigilantia est, ut cautior fiat et post commissam culpam statim doleat, et aut confessione, aut contritione securum se reddat; tamen ex altera parte etiam animandus est et edocendus, siquidem etiam apud ipsum ad mortale peccatum advertentia perfecta, saltem in confuso, ad obligationem rem magis considerandi aut inquirendi requiritur.

Sectio II.

De Regula actuum humanorum remota seu de lege.

Commendandos duxi hac in re praeter S. Thom. I. II. q. 90—108 et S. Alph. l. 1 n. 99—208 imprimis Suarez *de leg.* libros 10, Salmantic. tr. 11, Laymann l. 1 tract. 4, Reuter p. 1 n. 118—262, Mazzotta tr. 1 disp. 2—5, Wirceeb. tom. 3, Craisson *Manuale jur. can.* lib. 1, Bouix *principia juris canon.*, Bouquillon l. c. lib. 2.

Caput I.

De notione et essentia legis.

67 Conscientiam vidimus esse dictamen rationis practicum de actionis honestate. At sicut in aliis rebus ratio veritatem non facit, sed percipit, ita etiam circa honestatem actuum dici debet, conscientiam hanc

honestatem non efficere seu ejus ultimam normam non esse, sed normam objectivam percipiendo applicare atque subjectivam reddere. Objectiva autem norma lex est. Sine lege igitur conscientia fundamento careret atque propria adstringendi vi destitueretur.

Quum igitur lex exemplar sit, ad quod conscientiam efformari oporteat, et quod in conscientia ut in quodam speculo resplendat: legem secundum omnem suam notionem omnesque respectus atque suam ad conscientiam relationem accuratius considerare debemus. Quo etiam fiet, ut de systemate, quod in theologia morali sequamur, dicendi sit locus: nam id nihil aliud est nisi explicare, quid et quousque ex nostra sententia lex valeat ad conscientiam ligandam.

I. Lex lato quodam sensu dici potest quaelibet norma recta actionum; sensu stricto et proprio est objectiva norma recti moralis actionum seu, ut S. Thom. I. II. q. 90 a. 4 dicit, lex est „ordinatio rationis ad bonum commune, ab eo, qui curam habet communitatis, promulgata“.

II. Distinguitur lex:

1. *Ratione originis* seu legislatoris: lex *divina* et *humana*.

A. Lex divina est aut *divina naturalis*, aut *divina positiva*, prout cum rationalis creaturae natura simul data est et necessario concipitur, aut libero Dei arbitrio ultra necessitatem naturae inducta et superaddita est. Quae lex divina positiva potest esse quoad rem seu materiam aut *ordinis naturalis*, aut *ordinis supernaturalis*.

B. Lex humana est aut *ecclesiastica*, aut *civilis*: utraque potest esse *scripta*, aut *consuetudine introducta*, prout initium sumit a solo legislatore legem praescribente, aut a consuetudine populi per Superioris voluntatem legislativam confirmata.

2. *Ratione objecti* distinguitur lex *negativa*, quae prohibet, seu quid faciendum non sit dicit, et *affirmativa*, quae praecipit, seu quid faciendum sit docet.

3. *Ratione effectus* distinguitur: lex *obligans*, *permissens*, *irritans*.

A. Lex obligans est aut *moralis*, aut *poenalis*, aut *mixta*: prout obligatio, quae imponitur, est immediate conscientiam ligans ad aliquid faciendum seu omittendum, aliis verbis immediate *ad culpam* obligans, aut *ad poenam tantum* transgressoribus impositam vel imponendam, aut *ad culpam et ad poenam simul*.

B. Lex *permissens* est, quae licitam aut impunem aliquam actionem declarat, simulque aliis obligationem imponit, saltem certo quodam sensu, agentes non impediendi.

C. Lex *irritans* est Superioris ordinatio, quae certos actus juridico effectu carere declarat, vel tali effectu privat: quae potest esse aut solum irritans, aut simul obligans (prohibens).

III. *Essentiales* legis conditiones ex ipsa rationalis creaturae natura, cui lex datur, et ex fine, ad quem datur, eruendae sunt. Nimirum datur creaturae rationali, quae ad finem suum tendere debet, sed ab eo deflectere potest, ut ad ultimum finem et fines intermedios ea necessitate dirigatur, quae libertatem non laedat.